

Projekt NAKI „Daguerrovo rejsování světlem...“ a jeho řešení na Katedře fotografie FAMU¹

ŠTĚPÁNKA BORÝSKOVÁ – LIBOR JŮN

ABSTRACT: Project NAKI ‘Daguerre’s drawing with light...’ and its solutions at FAMU’s Department of Photography

This CR Ministry of Culture’s NAKI project, ‘*Daguerre’s drawing with light...*’ is being undertaken from 2012 to 2015 at FAMU’s Department of Photography as one of the most important projects of the newly created field of study, *Photograph restoration*, which has been implemented since 2012. The project itself was completed in the first year of the solution, when amongst other things the already achieved objectives were summarised and tested. Based on that, experiments can be developed in order to determine mechanisms of degradation for Daguerreotype photos etc. Assuming a successful project conclusion the following should be achieved (and especially the results checked): creation of an effective and technically correct tool for conservation and restoration work in the care for Daguerreotypes as one of the most important photography techniques in history. A technique which is also most endangered through its physical properties. The results achieved will also continue to be used in the future to improve the quality and effectiveness of teaching *Photograph restoration*, including in the fields of care for very fragile and endangered photographic materials, and also for teaching practical restoration and conservation techniques, including a survey of the physical conditions of photographic materials etc.

KEY WORDS: History of Photography, Daguerreotype, Cultural heritage, Restoring

CONTACTS: MgA. Štěpánka Borýsková, Ph. D., Katedra fotografie FAMU, Malostranské náměstí 12, 118 01 Praha 1; stepanka.boryskova@seznam.cz; Mgr. Libor Jůn, Ph. D., Katedra fotografie FAMU, Malostranské náměstí 12, 118 01 Praha 1; liborjun@seznam.cz

V roce 2012 odborné pracoviště Ateliér konzervování a restaurování fotografických obrazů, zřízený při Katedře fotografie FAMU získal projekt aplikovaného výzkumu programu NAKI ministerstva kultury ČR – „*Daguerrovo rejsování světlem...*“.² Projekt je řešen v časovém období let 2012 až 2015 a jeho obecným cílem jsou otázky spojené s péčí a ochranou o jednu z nejsubtilnějších fotografických technik – daguerrotypii.

O významu daguerrotypického fotografického postupu není nutno pochybovat – vždyť se jedná o první prakticky použitelnou fotografickou techniku a dnes již proslulé oznámení o jejím objevu v roce 1839 patří k počátkům nově utvářeného mediálního světa a světa informací. Nic na tom nemění ani fakt, že se tato technika, nazvaná na počest svého objevitele Louise M. Daguerra,³ záhy ukázala být slepou cestou ve vývoji fotografického zobrazování. A to jak pro svoji pracnost, nutnost relativně složité adjustace (včetně aplikace krycího skla)

¹ Tato stať vznikla v rámci řešení projektu aplikovaného výzkumu MK ČR NAKI Projekt NAKI DF12P0OVV038 „*Daguerrovo rejsování světlem*“ – nové metody a postupy pro ochranu, péči a zpřístupnění kulturního dědictví v daguerrotypii a revitalizace procesu daguerrotypie řešeného v letech 2012 až 2015.

² Viz pozn. 1.

³ Viz Ludovít HLAVÁČ, *Dejiny fotografie*, Martin 1987, s. 34.

tak především nemožnost další reprodukce.⁴ Každý snímek zhotovený touto metodou byl zcela jedinečným originálem. Osobitým a nezaměnitelným, ovšem bez možnosti pořízení odpovídající kopie.

Prakticky ve stejný čas oznámený objev skotského vědce Williama Foxe Talbota⁵ – posléze pojmenovaný jako kalotypie či talbotypie odsoudil daguerrotypii k postupnému zániku. Vždyť Talbot pracoval již s fotografickým negativem a tím dal vzniknout systému negativ – pozitiv, který fakticky nahradil teprve digitální záznam. Přesto však daguerrotypie – i díky svému pomyslnému „prvenství“ – na sebe vždy poutala zaslouženou pozornost a to se odrazilo i v trvalém zájmu historiků dějin fotografie či dějin umění obecně.⁶ Bohužel tento zájem měl i svůj destruktivní rozměr – snad nejtypičtějším příkladem je smutný osud nejstarší české daguerrotypie Ignáce Floruse Staška⁷. Ta byla nešetrně restaurována na počátku 70. let 20. století a díky užití dostatečně nevyzkoušeného postupu došlo, i přes dočasné zlepšení kvality obrazu, k jeho postupné a nevratné destrukci.⁸

V úvodu zmiňovaný projekt programu NAKI se tak může inspirovat opravdu mnohými negativními předcházejícími zkušenostmi. Naštěstí je však řešen v čase, kdy několik široce a kompetentně koncipovaných programů přineslo relevantní výsledky a dlouhodobě nastartovalo vědecky motivovaný zájem o toto křehké médium z poloviny 19. století.⁹ Konečně i nově vytvořená a zpřístupněná fotografická expozice v prostorách Národního technického muzea potvrzuje tento příznivý trend a v mnoha aspektech může být inspirací pro další výstavní a muzejní projekty.

Projekt NAKI – „*Daguerrovo rejsování světlem*“ si předsevzal výzkum na poli daguerrotypie hned v několika rovinách¹⁰ – hlavním cílem by mělo být vytvoření ověřitelných

⁴ Při určitém zjednodušení byl technologický postup při zhotovení daguerrotypie následující: Vyleštěná postříbřená měděná deska byla vystavena účinku jodových par. Tím vznikla fotocitlivá vrstva jodidu stříbrného, na kterou byl několik minut exponován obraz v daguerrotypickém přístroji. Po exponování se obraz vyvolával ve rtuťových parách za vzniku částic amalgámu stříbra a rtuť. Zbytky světlem neporušeného jodidu stříbrného se odstranily roztokem thiosíranu sodného (tzv. fixace), hotová daguerrotypie byla pozlácena v horkém roztoku chloridu zlatitého. Snímky bylo nutno chránit sklem před poškozením velmi choulostivého obrazu. Hotové daguerrotypie se pro svou křehkost uchovávaly v uzavíratelných zdobených pouzdech, zhotovovaných z různých materiálů (dřevo, papír atd.). Hlavní nevýhodou této techniky byla malá citlivost, vysoká cena a nemožnost další reprodukce. Viz Pavel SCHEUFLER, *Historické fotografické techniky*, Praha 1993.

⁵ Srv. <http://foxtalbot.dmu.ac.uk/> [cit. 12. 11. 2013].

⁶ O rozšíření daguerrotypie v českém prostředí např. Pavel SCHEUFLER, *Pražské fotografické ateliéry 1839–1918*, díl I. 1839–1889, Praha 1987. Zde je zhodnocena i tehdy dostupná domácí literatura. Nověji (v kontextu habsburské monarchie) Maren GRÖNING – Monika FABER, *Inkunabeln einer neuen Zeit. Pioniere der Daguerreotypie in Österreich 1839–1850*, Wien 2006.

⁷ Ignác Florus Stašek (1782–1862) – matematik, astronom a průkopník fotografie v Čechách. Viz Pavel SCHEUFLER, *Ignác Florus Stašek. Autor snímku „Řez stvolem rostliny“*, Vesmír 81, 2002/4, s. 208–209.

⁸ Tento zcela odstrašující případ měl ku podivu své další následovníky, byť ne v takto „učebnicovém“ provedení. Nejčastějším prohrěškem v tomto ohledu je nekompletní či zcela chybějící dokumentace provedení restaurátorských či konzervátorských zásahů, případně nesplnění doporučených expozičních a výstavních podmínek. Viz Karel Maria PASPA, *Restaurace Staškova daguerrotypu z roku 1840*, Zprávy z muzeí od Trstenické stezky 11, 1970, s. 33.

⁹ Jde mj. o projekt GA ČR vedený Petrou Trnkovou *Počátky fotografie na Moravě v kontextu střední Evropy*, řešený v letech 2011 až 2013. Zásadní význam by poté měla mít česká účast na evropském projektu *Daguerrobase*. Viz <http://www.daguerreobase.org/>.

¹⁰ Viz anotace projektu (zkrácená): „*Cílem projektu je zkvalitnit péči, ochranu a prezentaci kulturního dědictví v oblasti daguerrotypie jako extrémně ohroženého historického a uměleckého artefaktu – nejstaršího prakticky využitelného fotografického procesu. Tohoto cíle bude dosaženo exaktně přesnou, ověřitelnou a využitelnou rekonstrukcí daguerrotypického procesu jako základu pro komplexní laboratorní simulaci degradací a poškození daguerrotypií. Tak budou vytvořeny kvalitativně nové a efektivní metody restaurování a konzervování daguerrotypií. Současně vznikne elektronický atlas degradací daguerrotypií a dřívějších restaurátorských zásahů na nich (prakticky všechny jsou považovány za škodlivé) s doporučeními pro adekvátní péči, uložení, reprodukování a*

postupů vedoucích k možnostem korektní konzervace daguerrotypických desek, včetně vytvoření typologického atlasu poškození daguerrotypií s odkazy na terminologický a výkladový slovník. V tomto ohledu je opětovně nutno zdůraznit důležitou roli průzkumu fyzického stavu daguerrotypického média. Obecně můžeme říci, že veškeré fotografické techniky jsou více či méně vzhledem ke své fyzikálně-chemické podstatě velmi choulostivé sbírkové předměty. Zároveň s tím tyto fondy patří v muzeích či archivech k často využívaným ať již jde o výstavy, publikace či vytváření elektronických databází a zdrojů. Tím se zvyšuje možnost rychlé a nevratné degradace těchto materiálů, a to v mnoha případech za zdánlivého dodržení podmínek pro vystavení či trvalé uložení těchto materiálů. Také proto je důležité u těchto muzejních či archivních materiálů pravidelně sledovat jejich fyzický stav a vytvářet předpoklady pro jeho průzkum. V případě daguerrotypií všechno toto platí více než dvojnásobně.

Daguerrotypie jako fotografická technika ve svém konečném zpracování tj. adjustaci, představuje celou škálu různorodých materiálů. Mezi nejčastější způsoby adjustace daguerrotypických obrazů patřilo stejně jako u malířských miniatur¹¹ rámování a jeho různé variace. Daguerrotypie byly adjustovány pod sklo a zarámovány nebo se vkládaly do zdobených pouzder a rámečků. Na zarámování daguerrotypií se nejčastěji používalo sklo, papír, přírodní lepidlo (živočišného nebo rostlinného původu) a dřevěný rám, někdy i zámek z různých druhů kovů. K výrobě pouzder se aplikovalo dřevo, papír nebo různé typy prvních plastových materiálů (zejména v USA), vnitřek pouzder se skládal z kovového rámu (mosaz či měď), pasparty, skla a textilie (samet, hedvábí, satén, vlna, bavlna).¹²

V rámci průzkumu fyzického stavu daguerrotypií je proto nejdůležitější správná identifikace jednotlivých komponent použité adjustace pomocí vizuálního pozorování, mikroskopie s různým zvětšením a použití analytických metod. Zvláštní zřetel je nutno klást na správné určení nejstarších plastových materiálů na bázi přírodních polymerů (termoplast¹³, bois durci¹⁴ atd.). Dalším krokem je popis a dokumentace současného tj. probíhajícího stavu samovolné degradace jak u samotné daguerrotypie (obrazu a desky), tak i všech materiálů adjustace. V případě projektu NAKI „*Daguerrovo rejsování světlem...*“ budou výstupy z tohoto průzkumu fyzického stavu použity pro přípravu typologického atlasu poškození daguerrotypií.

Z výše uvedeného je patrné, že zmíněný projekt je řešen na nově vzniklém odborném vysokoškolském pracovišti, které má všechny předpoklady pro jeho úspěšné naplnění, včetně rychlé a efektivní aplikace dosažených výsledků do pedagogické praxe. V projektu samotném byl završen první rok řešení a v návaznosti na to budou rozvíjeny další experimentál-

prezentaci s česko-anglickým a anglicko-českým slovníkem odborných termínů vázaných na tuto oblast fotografie. Výsledky projektu budou významně inovovat a zefektivnit restaurátorskou a konzervátorskou praxi, odbornou a specializovanou výuku v daném oboru a to i na mezinárodní úrovni. Pro širokou prezentaci cílů projektu budou uspořádány workshopy, zprovozněna www prezentace a dosažené výsledky shrne cizojazyčná odborná kniha a výstupy v recenzovaných periodikách. To vytvoří předpoklady pro dlouhodobou národní a mezinárodní spolupráci.“ Viz <http://www.isvav.cz/projectDetail.do?rowId=DF12P01OVV038> [cit. 4. 12. 2013].

¹¹ O vztahu mezi malířskou miniaturou a daguerrotypií viz Lubomír SRŠEŇ – Olga TRMALOVÁ, *Malované miniaturní portréty. Sběrka oddělení starších českých dějin Národního muzea*. Praha 2005, kde je zhodnocena i podstatná část dostupné domácí literatury.

¹² Viz www.daguerre.org *The Daguerreian Society*, kde je uvedena i základní studijní literatura k tématu.

¹³ Termoplast – plast, který je od určité teploty tvárný a po vychladnutí získává pevnost. Tento proces je možno opakovat. Je rozdílný od tzv. termosetů, u nichž je tepelné zpracování možné pouze jednou (např. bakelit).

¹⁴ Bois durci – jeden z prvních plastických materiálů objevený v polovině 19. století ve Francii. Jeho základem byla směs vytvořená ze vzácných dřev, želatiny a vaječného bílku, vystavená tepelným a tlakovým úpravám. Materiál se úspěšně používal v uměleckém řemesle až do 1. poloviny 20. století.

ní úkoly atd. A to za důsledného dodržování průběžného ověřování výsledků, tak aby po vyřešení projektového úkolu byl pro tuzemské a případně i zahraniční prostředí k dispozici efektivní a racionální nástroj pro korektní péči o daguerrotypii jako jedné z nejohroženějších částí domácího, ale i evropského či světového kulturního dědictví.